

EL MAPA HIDROGRÀFIC D'EN FRANCESC RIERA¹

Laura Bosch Martínez

El fons històric de Can Tolrà és una font de primer ordre pel coneixement de Cabrils. La seva importància rau en el paper que aquesta família ha tingut en l'esdevenir i el benestar del nostre poble. Dins d'aquest fons es troba un plànol especialment interessant. Es tracta d'un mapa manuscrit on es representa el sistema hidrològic del municipi, amb les rieres principals i els seus afluents.

Amb aquest treball es pretén donar a conèixer les aportacions que ofereix el seu estudi i la seva anàlisi.

Marc físic

Cabrils és una vall oberta a la Mediterrània, amb una superfície de 7 km² i una altitud respecte al nivell del mar de 147 metres. Limita al nord amb Òrrius, al nord-est amb Argentona, a l'est amb Cabrera de Mar, a l'oest amb Vilassar de Dalt i al sud amb Vilassar de Mar. Els turons més importants són els de Montcabrer, de l'Infern, de la Cirera i el d'en Torres. La constitució granítica i la progressiva erosió en llarg dels mil·lennis ha contribuït al manteniment no només dels torrents i rieres del municipi, sinó també de les platges. El sauló és força porós i amb una gran capacitat de filtració. La gran discontinuïtat que afecta al batòlit granític i els afloraments paleozoics, afavoreixen la disgregació de la roca i per consegüent no és estrany trobar gran quantitat de mines i pous excavats a proximitat dels torrents i rieres, ja que l'aigua es filtra i canalitza per les esquerdes.

Descripció

El mapa, està realitzat en un full de paper, que mesura 35 cm d'amplada per 95 cm de llargada. La part posterior està recoberta per una tela de lli de color blau que al doblegar-la per la part frontal emmarca el manuscrit. L'escala emprada és la de 100 canes²segons el *Apeo Real del Any 1770*. Està signat per Francesc Riera. Les coincidències cal·ligràfiques, la data en que s'executa i l'acurat coneixement del territori, tant del mapa objecte d'estudi com del mapa del Vilassar Històric de 1777³, conservat a l'Arxiu Diocesà de Barcelona, fan pensar en un mateix autor.

En ell s'hi representa la xarxa hidrogràfica amb la riera principal, les secundàries i els seus afluents. Se situen amb molta precisió els pous, safareigs,

basses i naixements de mines construïts a tocar de cadascuna de les rieres i torrents i el nom dels seus propietaris així com també el nom dels possessors de terres adjacents a les diferents vies d'aigua. A més de la via natural d'entrada des de mar, per la riera de Cabrils, inclou els camins històrics.

El seu estat de conservació és bo malgrat presentar algun estrip originat pels dobles i varies taques d'humitat i de ditades.

El mapa va acompanyat d'una taula o llegenda que porta per títol, *Taula del que conte la present Mappa significada ab la Riera de Cabrils, los torrents, que ixen a ella, y lo demes que se veu en la figura, y se explica en la Taula*⁴. S'hi detalla el contingut, especificant la correspondència amb cada símbol, nombre o lletra:

Tots los noms que van notats a la vora de la Riera y voras de torrents Principals son los noms dels possessors de Las Pessas de Terra que confrontan a la riera y torrents, y todas las lineas sencillas son confrontacions de un vehí ab altre vehí ames que molts los dividaix los torrents. Las líneas dúplicas són torrents ô be camins lo que ja se explica cada cosa en son lloch

Lo demes se explicara en lo p^m (present) abecedari que se segueix (...).

Taula de numeros. Los quals denotan los Pous y conductos de ayguas que son immediatas a la riera y torrent Roig (...).

En el plànol, l'autor dibuixa tres rieres: la riera de Bonanat, orientada de nord a sud; la riera de la Llobatera, orientada de ponent a llevant i la riera de Cabrils, la principal, originada per l'aiguabarreig de les dues anteriors. Aquesta darrera travessa tota la plana, fins a desembocar a la Mediterrània en el municipi de Vilassar de Mar. En el seu recorregut rep l'aigua de diversos torrents i torrenteres⁵. El més important és el torrent Roig. Paral·lelament a la riera de Cabrils i a la muntanya de Montcabrer discorre el torrent de Ximfré que neix en una raconada per sobre de Can Tolrà i que actualment se l'anomena el torrent Roldós o d'en Roldós. En el seu pas pel municipi veí de Vilassar de Mar rep el nom de la riera d'en Cintet.

Les tres rieres estan representades amb un símbol celeste antropomorf: la riera de la Llobatera, amb una estrella negra de sis puntes i una circumferència blanca central amb un punt negre al mig; la riera de Bonanat, amb una lluna en fase de quart minvant i la riera de Cabrils, amb un sol.

Per poder fer el mapa més entenedor, l'autor opta per emprar l'abecedari en dues seqüències (lletres simples i lletres dobles) i la numeració àrab que va de l' u al trenta. Al la dreta de cada lletra o número s'explica el seu significat: carretera, camí, torrent o torrentó, font, pou, mina, safareig, bassa i resclosa.

Riera de la Llobatera

La riera de la Llobatera neix al nord-oest de la riera de Cabrils. Les lletres de la taula que van de la "A" fins a la "I" són torrents que no porten nom i probablement prenguin el del propietari de les terres. Però s'especifica que els

brancals A i B són els que donen naixement a la riera. Un dels afluents importants és el torrent Badiu (K) que travessa les terres de Ca l'Estrany.

L'orografia a les cotes més altes és complexa i els accessos a peu estan representats en el mapa per puntets molt més distants els uns dels altres. Possiblement és fessin a peu o amb un animal de càrrega, però no en carro.

En el vessant dret hi dibuixa la font del Pelat o de Can Bergay que encara existeix i es pot visitar.

Riera de Bonanat

La riera de Bonanat neix al nord-est de la riera de Cabrils. En el mapa està representada amb lletres L, M i R. Té tres afluents principals: el torrent de Canyamàs⁶, el torrent de Bonanat i el torrent del Canyer. El torreny de Canyamàs, neix al capdamunt de la carena, entre Coll de Porc i Can Mastruc. Actualment se'l coneix amb el nom de torrent de Can Mastruc. Pel vessant esquerra rep les aigües del torrent de Bonanat, que correspondria als torrents que s'originen al Sot de Can Genís de l'Amada i que identifiquem com el torrent de Can Genís o de Can Dalmau. Una dada important en referència al cabal que podia arribar a tenir aquesta riera és la que va motivar al propietari del Mas de Bonanat⁷, l'any 1792, desmuntar la casa i construir-la més amunt, en lloc arrecerat.

El tercer afluent, no menys important és el torrent del Canyer. Es refereix a l'actual torrent de Can Xinxà que fins fa encara uns anys era l'únic camí per accedir a la masia. Amb la urbanització del sector de la Vehileta, el torrent es canalitza i l'accés a la casa es fa per un dels carrers que travessen el polígon industrial. Molt a prop d'ell es conserven les restes d'un forn d'obra⁸ que surt dibuixat al mapa de 1777.

Riera de Cabrils

La riera de Cabrils, neix de l'aiguabarreig de les rieres de la Llobatera i de Bonanat. Amb un recorregut de menys de cinc quilòmetres, travessa el municipi de nord a sud. L'afluent més important és el que incorpora les seves aigües per la llera esquerra, el torrent Roig, representat amb les lletres X, Y, Z i &. Els altres torrents que hi desaigüen són: el torrent Bergay (O), el torrent Lladó (Q), el torrentô de l'Estrany (V), el torrentô de l' Armengol (Cc), el torrentô de Sant Sebastià, alies Bernades (FF), el torrentô de Tolrà i altres (Oo) i el torrent de la Torrentera (GG).

La única via d'accés des de la costa es feia per la riera de Cabrils. Històricament, al Maresme, els accessos als pobles de muntanya s'han fet per l'interior de les rieres i Cabrils no és una excepció. La seva amplada era força important, i durant segles, les terres d'ambdós costats de la riera han format una unitat paisatgística de gran valor. Resseguint el curs de les rieres i torrents, hi

creixia vegetació de ribera o riera, amb alzinar i alocs, dels quals actualment en queden minsos testimonis. Més enllà, camps de conreu i vinya aprofitant els sediments i l'aigua transportada a través de mines, aqüeductes i pous cap a basses i safareigs.

En alguns indrets encara es conserven trams de murs de pedra aixecats per tal de protegir masos i conreus de les crescudes sobtades en temps de pluges i tempestes.

En el mapa objecte d'estudi es poden observar les diferents línies de puntets que marquen els camins de circulació emprats per anar a peu i en carro, com per exemple, el camí d'anar de Can Roldós a Vilassar de Dalt, el camí del Masriera o el d'anar fins a la Bassa Canals.

Les carreteres per les que es transita actualment són el resultat del terreny guanyat a la riera. El traçat observat en algunes de les fotografies antigues mostren alguns dels trams per on circulaven els carros, que de mica en mica es va anar aixecant formant un terraplè que donaria origen a la carretera actual.

Torrent Roig

El torrent Roig neix de dos brancals situats, un a la Creu de l'Abella i l'altra al Rocar d'en Vivó. Té dos afluents principals: el torrentô del fondo Refart (&) que s'incorpora pel vessant esquerra i el torrentô den Grau y Roura (Y) que desaigua pel vessant dret.

El torrent Roig baixa paral·lel al carrer de les Oliveres fins a la confluència amb els carrers actualment urbanitzats de les Alzines i dels Pollancres. A partir d'aquí l'aigua salta per un tram rocós i de difícil accés, fins a sortir davant de l'antic Escorxador i s'endinsa, travessant bona part del nucli urbà en sentit est-oest fins que desemboca a la riera de Cabrils.

En el mapa, el dibuix, representat amb les lletres X, Y, Z i &, reflexa perfectament el seu traçat originari, que en el seu tram final formava un meandre fins a desaiguar a la riera de Cabrils. A principis del segle XX aquest revolt sinuós es modifica, derivant el corrent d'aigua gairebé en línia recta, passant entre les dues fàbriques tèxtils del municipi: la fàbrica del senyor Coll i la fàbrica d'en Domènec Carles.

Al capdamunt del torrent, on es produeix el salt d'aigua s'hi construeix una resclosa amb diferents travessers i un rec. Més avall la Bassa Canal que distribueix l'aigua a través de galeries o mines sota terra. En èpoques de sequera era la bassa que proporcionava aigua de boca a gairebé tota la població. Un dels repartidors d'aigua procedent d'aquesta mina està situat al davant del Mas de Baix, al carrer de Maria Teresa, conegut amb el nom de repartidor de Can Passalaigua. En aquest torrent també neix una de les mines d'en Verivol que va fins al darrera de la casa i nombrosos pous d'aigua.

Torrent del Ximfré

El torrent del Ximfré⁹ (Mm), conegut actualment com a torrent Roldós o torrent d'en Roldós, s'esmenta en el mapa amb dos alies o noms: torrent de Moncabrer i torrent d'en Tolrà.

Neix al nord-est del municipi, a partir de dues torrenteres, situades a la part nord-occidental de Montcabrer. Transcorre paral·lel entre la riera de Cabrils i el vessant sud-oest de la muntanya de Montcabrer. Els afluents que hi aboquen les seves aigües en temps de pluges són: el torrentô de Montcabrer (Nn), el torrentô de Tolrà i altres (Oo), el torrent de les Bassetas (Qq) i el torrent de la Gleva de Roldós (Tt). Al seu pas per Vilassar de Mar transcorre pel costat del molí de les Alzinetes.

Els camins històrics

Com ja s'ha esmentat anteriorment, la riera de Cabrils ha estat i és encara un eix vertebrador i s'ha de considerar com un camí històric. En el mapa, però, se'n localitzen d'altres. El més important és el Camí Ral del Mig (KK, LL) que anava de Vilassar de Dalt a Mataró. En el mapa s'observa el recorregut a la part inferior: travessava la riera de Cabrils i el torrent del Ximfré, passava per sota el veïnat del Sant Crist, i per davant del Crist Muijal. En el mapa surt dibuixada la creu de terme situada a mà esquerra, entre el Camí Ral de Vilassar i el trencall de la riera de Cabrils. També s'hi dibuixa una zona boscosa amb una línia de puntets que la travessa per una esclarissada, que podria indicar una dreuera a través del bosc.

Un altre camí molt important per accedir al Vallès, és el d'anar a Granollers (P). S'hi accedia des del torrent Bergay (O), que comunicava cap a les planes de Can Boquet. El torrent Lladó¹⁰ era un altre via d'accés, a partir del qual un corriol feia dreuera fins a retrobar el camí principal procedent del primer torrent.

Amb les lletres AA es fa referència a la carretera “*de anar y venir a Vilassar*” i amb les lletres BB “*continua dita carretera*”. Es tracta de la mateixa via actual amb l'excepció que antigament l'accés es feia entre la capella de Sant Sebastià i el cementiri de Vilassar de Dalt. A l'altre vessant, les lletres BB indiquen el camí antic d'Argentona, que s'enfila per darrera el Mas Rafart fins a la Creu de l'Abella, continua fins al coll de Burriac i des d'allí es baixa cap Argentona.

El camí de Coll de Porc (N), neix en la confluència de les tres rieres, puja pel costat Ca l' Estrany i Can Barrica i s'enfila pel turó d'en Torres fins al capdamunt, per anar cap Can Mastruc, Can Genís de l'Amada i cap al Vallès. També s'hi podia accedir pujant des de Cal Gras. Després d'un tram, els dos camins es trobaven.

El camí conegut actualment com a camí de Can Tosca, no és res més que el camí del Mas Casals, que més planer, arribava fins a la Fornaca, en terme de Vilassar de Dalt.

Altres camins no menys importants són la carretera que va al *veynat* (DD), que de fet es tracta del carrer de Maria Teresa que puja des de Can Cabrera s'enfila cap a l'església de la Santa Creu. Continua, deixant a mà dreta l'antic Mas Rafart (actual castell de Can Jaumar) fins a l'Alzina Surera i Montcabrer. Altres menors són el camí d'accés a Can Masriera (actual Can Pons), el camí de Can Roldós, el camí de Can Roldós cap a Vilassar de Dalt, el camí de Can Tolrà.

Conclusions

Un mapa d'aquestes característiques és una font d'informació de gran vàlua, no només per la hidrografia, el relleu o la coneixença dels propietaris sinó també per a la recuperació de la toponímia local.

Entendre el recorregut de les xarxes de camins antics, la forma d'una feixa o d'uns terrenys terraplenats és important. Però arribar a comprendre el perquè d'un traç representat en un mapa, permet que puguem arribar a conèixer força coses sobre el passat d'un territori concret, en aquest cas, el de Cabrils.

Els diferents mapes localitzats fins ara són posteriors, però tots tenen una cosa en comú: el seu traç no és el resultat de la casualitat, no és una realitat fortuïta. Com a element que conforma el paisatge, la seva realització ha estat planificada i per tant, això ens pot permetre relacionar i comprendre elements del paisatge coetanis o no. Els elements antròpics d'un paisatge són el resultat de l'activitat de l'home al llarg del temps; com a tal, hem d'esforçar-nos per comprendre'ls i els hem de saber interpretar.

De la mateixa manera que identifiquem i podem arribar a datar un jaciment o un edifici, també hem de poder identificar i datar la construcció d'un pou, d'una mina d'aigua o d'un camí. Perquè només l'estudi del paisatge històric entès com un conjunt d'elements que s'interrelacionen permetrà que compreguem molt més bé tot allò que ens envolta.

BIBLIOGRAFIA

Fons Can Tolrà_006_1770. Plànol hidrogràfic Riera de Cabrils. Taula del que conte la present mappa significada ab la Riera de Cabrils, los torrents, que ixen a ella y lo demes que se veu en la figura, y se explica en la Taula.

AHC.(1935). Mapa del Término Municipal de Cabrils. Trabajos topográficos del Catastro parcelario. Instituto Geográfico y Catastral. [Document d'arxiu].

VV.AA. (2007). Diccionari de la llengua catalana, 2ª edició de l'Institut d'Estudis Catalans. Editorial Edicions 62.

MONTLLÓ, JORDI (2005). Mapa de Patrimoni de Cabrils. Diputació de Barcelona.

Annex 1

Taula del que conte la present Mappa significada ab la Riera de Cabrils, los torrents, que ixen a ella, y lo demes que se veu en la figura, y se explica en la Taula.

K.	Torrentô anomenat de Badiu
L.	Torrent Principal de Canyamas
M.	Torrent Principal de Bonanat
N.	Camí de Coll de Porch
O.	Torrent de Casa Bergay
P.	Camí de anar a Granollés
Q.	Torrent anomenat Lladô
R.	Torrent del Canyer
S.	Pou de Avellar
T.	Carretera de Masriera
V.	Torrentô de Estrany
X.	Principi del Torrent Roig
Y.	Torrento den Grau y Roura
Z.	Carretera que va al veynat
&.	Torrentô del Fondo de Refart
AA.	Carretera danar y venir Vilassar
BB.	Continua dita Carretera
CC.	Torrentó de Armengol
DD.	Carretera va y ve al veynat
EE.	Carretera de Casa Tolrà
FF.	Torrent de S ^t Sebastiâ
GG.	Torrent de la Torrentera
HH.	Carretera del Mas Casals
II.	Camí de Roldos va â Vilassar
KK.	Camí Real de Matarô a Vilassar
LL.	Continua lo Camí Real de Matarô
Mm.	torrent del Ximfra
Nn.	Torrentô de Moncabrer
Oo.	Torrentô de Tolrà y altres
Pp.	Cami d anar â Moncabrer
Qq.	Torrent de las Bassetas
Rr.	Carretera de Roldos
Ss.	Altre Carretera de Roldos
Tt.	Torrent de la Gleva de Roldos

Annex 2

Taula de numeros. Los quals denotan los Pous y conductos de ayguas que son immediatas a la riera y torrent Roig

- nº_1. dos Brancas del torrent que donen principi a la Riera de la Llobatera ahont naix la aygua de Veribol.
- nº_2. Pou xuclador de Vehil.
- nº_3. boca de mina de Vehil.
- nº_4. segona boca de mina de Vehil.
- nº_5. Mina de Vehil porta la aygua de las demes aquí hi ha un rech travessa lo torrent y porta la aygua de mina nº4
- nº_6. Font de Genís Bergay o Pelat.
- nº_7. Pou de Casa Estrany.
- nº_8. Pou de Casanovas dit Otro.
- nº_9. Pou de Campins de la Costa
- nº_10. Pou de Genís Galceran
- nº_11. Pou de Campins torrent Llado
- nº_12. Pou de Casa Avellar
- nº_13. Pou de Casa Campins
- nº_14. Pou de Casanovas dit caragol
- nº_15. Pou de Verivol
- nº_16. Pou de Abril dit Tifell
- nº_17. Pou de Domingo Roldos
- nº_18. Pou de Roldos ahont naix la aygua de la nova mina
- nº_19. Pou de Bernades
- nº_20. Pou de Casals no serveix
- nº_21. Principi de la mina de Roldos
- nº_22. Safareig de Roldós
- nº_23. Comensa lo torrent Roig resclosa de la aygua de la Bassa Canal
- nº_24. XX de Verivol
- nº_25. Pou ô conducto de Verivol
- nº_26. Mina de Verivol
- nº_27. La Bassa Canal
- nº_28. Pou de Casa Parera
- nº_29. Pou de Casanovas
- nº_30. Mina que ix de Casa Verivol porta las ayguas del terreno de Refart del de Roure y part del torrent Roig sobre la Bassa Canal

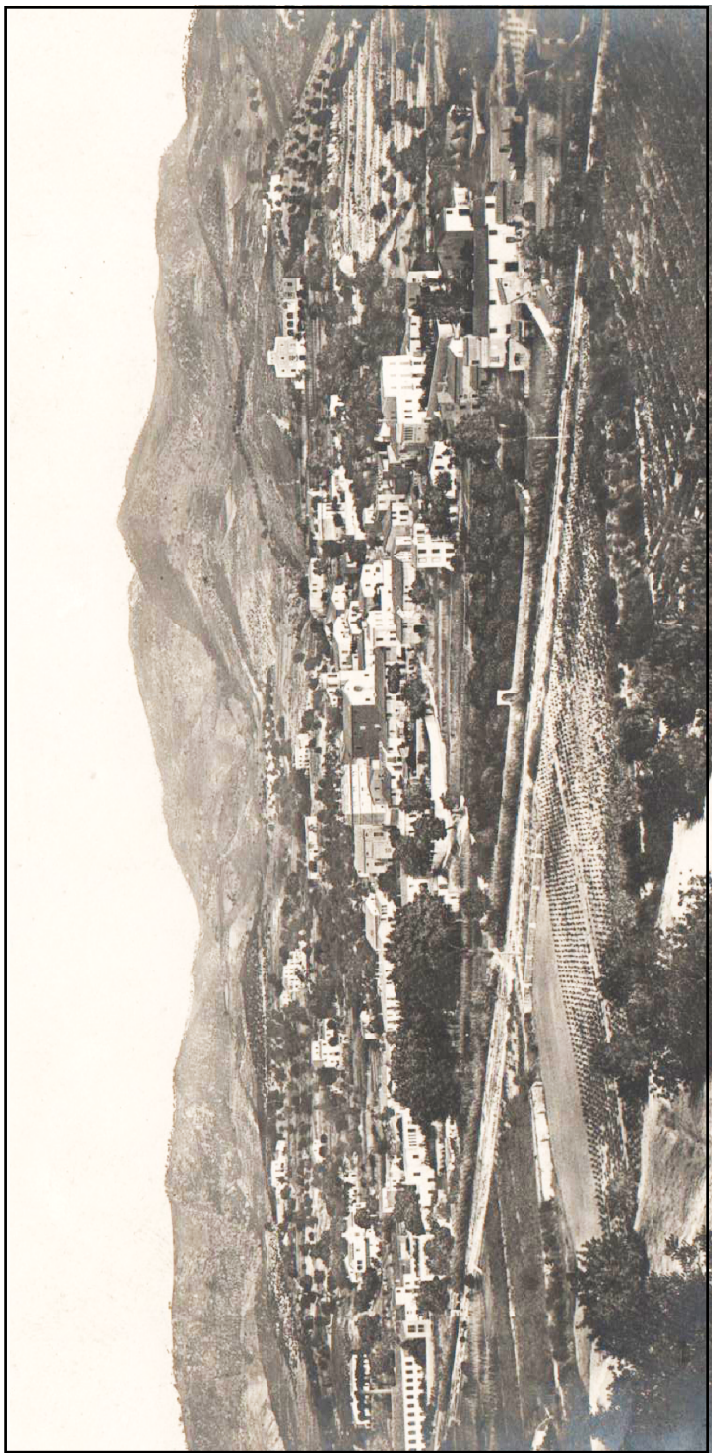

Foto1- Imatge parcial del Mapa hidrogràfic Francesc Riera.1770. Riera de la Llobateria i Riera de Bonanat
Fons Can Tolrà. Foto Laura Bosch

Foto 3- Vista parcial amb la riera de Cabrials a primer terme. Col·lecció Sla-Losdijck.

NOTES:

- 1.- Vull fer un agraïment molt especial a la família Carles-Tolrà, per la confiança mostrada, i perquè gràcies a la seva inestimada col·laboració s'ha obert una porta al coneixement de la història del nostre poble.
- 2.- La cana és una mida pròpia de Catalunya, les illes Balears i la Catalunya Nord, que equival a 8 pams, o a 6 peus, o a 2 passos, i, a Barcelona, és igual a 1,555 metres.
- 3.- Descripción Topografica del lugar i Término de Sn Ginés de Vilassar, Obispado de Barcelona, Corregimiento de Mataró. Con individuación de los Vecindarios de Sn Juan del Mar, de Sn Christ, y de Cabrils; de la distancia de la Iglesia de este ala de la Matriz; de las dos Rieras, y Monte de Sn Sebastian que median entre dichas Iglesias, con la figuración de Casas en el Lugar, y en sus respective Vecindarios, y en particular de las noventa y tres que componen el mismo Vecindario de Cabrils: cuyo Termino (según el Real apêo fecho en el Año 1770) se compone de 1597 piezas de tierra, que juntas tienen de tenida 6575 quarteras 6 Cortanes con dos picotines, que del citado n° de piezas de tierra posehen 403 los Vecinos de Cabrils, asaber 391 en su distinguido Vecindario, y las 12 restantes las posehen ala parte de Villassar, que de unas, y otras satisfazen los diezmos o primicias al Cura Parroco de Sn Gines de Vilassar todos los Años, en cuya Parroquia en el dia se hallan construidas 514 Casas comprehendidos los Vecindarios, esto es 93 el de Cabrils, 6 el de Sn Christ, 181 en el del Mar, y las restantes 234 en el mismo Lugar, y sus extremidades; por cuyas Casas, fincas, tierras, y demas ramos este Pueblo de Real tributo todos los Anyos al Real Patrimonio 32719, Reales de Ardites de cuya cantidad contribuie el Vecindario de Cabrils 8648 reales, y 15 ardites, sin que estas partidas comprendan los Personales solteros, ni de los Matriculados, que juntas tienen de tenida 2012 = quarteras, con 5 cortanes. Oy dia 2 de octubre Anyo del Sr de 1777.
- 4.- Veure annex 1 i 2.
- 5.- Una torrentera o com anomena l'autor torrentô es defineix com un barranc, pendís, etc., per on davalla atormentada l'aigua de pluja, sovint completament eixut o amb molt poca aigua. Acostumem a nomenar així els torrents més petits.
- 6.- Aquest torrent es nodreix de les torrenteres que baixen de Can Mastruc i del Sot de Can Genís de l'Amada, i passa per darrera Can Dalmau.
- 7.- El Mas de Bonanat és el que actualment coneixem com Cal Gras. De l'antiga casa només s'en conserva la bassa.
- 8.- MONTLLÓ, JORDI (2005). Mapa de Patrimoni de Cabrils. Núm. d'element, 08030/244.
- 9.- *Torrent del Ximfre que pren las ayguas de la montanya de moncabrer a la part de Sol ponent. alias torrent de moncabrer. alias torrent den Tolrà.*
- 10.- En el plànol executat a escala 1:2000, signat el 10 d'octubre l'any 1935 per l'enginyer i geògraf en cap, José Nuñez, de la *brigada topográfica de la provincia de Barcelona* consta un camí ramader que porta el nom de *camino ramadero de la Molinera*.